

Et nyt Bidrag til den kjøbenhavnske Herredags Historie 1533.

Tillægsbemærkninger til Historisk Tidsskrift, 4 R. 2 B.

Af

A. Heise.

Ved Hertug Albrecht af Preussens Ægteskab med Kong Frederik den førstes Datter Dorothea fremkaldtes mellem de to Fyrstehuse et meget fortroligt Forhold, der har givet sig Udtryk i en Række Breve, hvoraf Waitz i sin udførlige Fremstilling af «Jürgen Wullenwever und seine Zeit» allerede har benyttet en stor Del, medens disse Breve tidligere desværre havde undgaaet de danske Historikers Opmærksomhed, uagtet der dog i vort Geheimearkiv findes en Række Afskrifter fra Arkivet i Königsberg, tilsendte 1841 paa Foranstaltning af den preussiske Historiker Voigt. Af nordiske Historikere har, saavidt vides, Universitetsbibliothekar L. Daae i Kristiania Fortjenesten af først offentlig at have henledet Opmærksomheden paa denne for dansk Historie saa overordentlig vigtige Samling, der omfatter Tidsrummet omtrent fra Valdemar Atterdags indtil Kristian den 4des Tid, men som navnlig er af største Vigtighed for Frederik den førstes og Kristian den 3dies Tid. Men Fortjenesten af først at have benyttet denne Samling i større Omfang tilhører

unægtelig Allen; derom vidne Kildeangivelserne i Anmærkningerne til hans store Værk tilstrækkelig, og endnu mere ses dette af de Samlinger, han har efterladt sig, og hvori findes udførlige Excerpter eller hele Afskrifter af de Tusinder af Breve, som han med fast utrolig Flid har gennemgaaet. Da der iblandt Allens Samlinger, efter de kønigsbergske Afskrifter, ogsaa findes et ret mærkeligt Bidrag til at oplyse Partistillingen paa Herredagen 1533, meddeles det her som et Tillæg til Afhandlingen om denne Herredag. Allen har ved sit udførlige Udtog tilføjet: «Burde trykkes, hvis Afskriften ikke var saa slet». Jeg har senere haft Lejlighed til at efterse den kønigsbergske Afskrift og maa indrømme, at den er af en saadan Beskaffenhed, at der efter den næppe kan gives en bogstavret Gjengivelse. Jeg foretrækker derfor her at meddele Allens Udtog, der tager omtrent alt med, indtil der maaske en Gang kan faas en bedre Afskrift fra Königsberg.

Stykket, der er af en lignende Beskaffenhed som Klage-maalet mod Biskopperne, men tillige medtager de verdslige Rigsraader, navnlig Tyge Krabbe, maa være forfattet efter 1536, siden Mødet i Hamborg «furschienen 1536 Jahre» omtales, formodentlig i Aaret 1537, og det er vistnok overleveret Hertug Albrecht, medens han i Aug.—Septbr. d. A. var i Kjøbenhavn i Anledning af sin Svogers Kroning. Paa den Tid var nemlig de to Bisper, som det særlig behandler, Joachim Rønnov og Styge Krumpen, som bekjendt endnu i Fængsel og Tyge Krabbe i Unaade (han havde mistet Forleningen af Helsingborg). Forfatteren turde mulig være den tyske Kansler, Mester Wulfgang von Utenhoff, der stod i et forbavsende intimt Forhold til Hertug Albrecht, hvem han mere end nogen anden havde gjort til Kong Kristians Mentor, og som maa anses for det

danske, og tildels ogsaa det holstenske, Aristokratis farligste og mest ihærdige Modstander som tysk, ikke-holstensk Fyrstetjener, Forhold, hvorom de kongsbergske Papirer give mærkelige Vink, og som jeg maaske ved en senere Lejlighed skal komme tilbage til, naar et større Materiale er indsamlet til en Skildring af denne Frederik den førstes fortroligste Raadgiver. — At Stykket, der har til Overskrift: «Ist beantwortet», ender afbrudt og nærmest har Udseende af at være et ufuldendt Udkast, men dog findes i det kongsbergske Husarkiv, giver det endnu mere Præget af en fortrolig Meddelelse. Det lyder:

«Es war dennoch nicht heimlich, wie sie (die Bischöfe) sich in Zeiten seines sel. Herrn Vaters kon. f. Lebtagen, über das wie sie k. f. gehalten, mit spitzigen Worten und andern Schmach, fürnemlich der Bishoff aus Seelandt, Jacob Rönnow genannt, der dem Fürsten eins mals auf Copenhagen Schlosz solchen Schimpf mit Worten angeboten, dasz ein jedlicher billich sich entsehe einem Stallknaben zu thun, und auch Hr. Tygke Krabbe, gegen kön. Durchl. beweiset und sich gehalten haben». — Uagtet «die freiwillige Tage und hohe Wolffart», som de havde haft af hans salige Hr. Fader, saa havde de dog sat alt i Bevægelse imod hans fyrstlige Naade og hans umyndige Brødre for at hindre, at hans fyrstlige Naade skulde blive Konge. I tre Aar havde de hindret et Kongevalg, «unangesehen, dasz sie doch den jungen Herrn Herzogen Hansen wolwilligchen zusammen erwählet anzunehmen», men rigtignok kun for at hindre h. f. Naades Valg. Hans fyrstelige Naade vilde dog gjerne have tilgivet dem det, naar de ikke altfor grovelig havde forgrebet sig paa ham og hans Brødre. Saaledes havde flere af dem, navnlig den førnævnte Bisp af Sjælland og Bispfen af Vensyssel, som hedder Styge Krumpen,

og Tyge Krabbe og nogle flere ofte paa Rigsdagen efter Frederik den førstes Død svaret Borgerne i Kjøbenhavn og Malmo, som opfordrede dem til endelig at vælge en Konge for Riget, offentlig uden al Sky med mange andre spidsige Ord, «ob sie den Narren, den Herzogen zu Holstein, dem doch nichts denn die Schellen mangelten, für ihren König haben wollten, und nicht gedencken könnten, wenn sie denselben (Herz. v. Holst.) hätten, dasz sie alsdann die andern seinen Anhang, den Churfürsten von Sachsen, Landgrafen von Hessen, als Ketzere auch würden mit haben. Sie haben auch gesagt, wo er König sein solte, so würde er ein grösserer Tiran sein, denn König Christiern nie gewesen. Sie solten's gewisz sein, hat der Bischoff in Seelandt mehr denn einmal mit hohen Pochen und Fürachtung über kon. Durchl. gesprochen und gesagt, er wolle ihnen Königs genug in Seeland sein noch die nächsten drei oder vier Jahr, ob es gleich dem Herzogen zu Holstein (hat ihn doch so gebürlich nicht genannt) entgegen und leid¹⁾. Gleicherweise hat Hr. Tyge Krabbe auch hören lassen und berühmt, dasz er ihnen Königs genug sein wolle in Schonen: welches alles die Gesandten von Copenhagen und Elbogen (über das es gewisz und offenbar) fürschiene 1536 Jahres zu Hamburg angezeigt, mit erbärmlicher Bitt, dasz solches an f. Durchl. zu Lüneburg und die andern Unterhändlern auf gemeiner Tagfahrt hätte mögen angezeigt werden, mit Anhange, dasz sie es (die von Copenhagen, Elbogen etc.) bei der Pene und Verlust ihrer Leiber und Güter gestehen, beweisen und vormachen (sic) wollten.»

«Über das hat sichs auch zwischen gemeinem Reichs Rath zugetragen in Copenhagen, dasz die Herren Hr. Mag-

---

¹⁾ Jvnl. Klageskriftet mod Biskopperne, Rordam, Hist. Kildeskr. I, 174.

nus Gøie des Reichs Dänemarken Marschalk, Erik Erikson und Oloff Nielson Ritters aufgestanden und gesprochen: «Herren und Freunde, Ihr werden nicht aufhören, so lange bis Ihr ein Spiel zurihtet, dasz es unser Kindeskind entgelten werden». Dieser Wörter halben sie bei den andern in grosze Noth gekommen, also dasz sie sich (die genannten drei) gegen die Nacht¹⁾ heimlich aus Copenhagen in ihre Bewarsam gemacht.

Kongen (Kristian 3) vilde heller ikke glemme, til Advarsel for sig selv, hvorledes de først sluttede sig til Greven af Oldenburg, der doch nicht über 1000 wärhafftiger Mann stark gewesen', da han faldt ind, og siden igjen forlode ham».

(Efter endnu et Par Bemærkninger af mindre Betydning ender Stykket afbrudt).

Sammenstilles denne Beretning om det evangelisksindede Partis Opbrud fra Herredagen med de tre tidligere bekjendte samtidige Beretninger herom²⁾, vil det ses, at den slutter sig noje til det i Ny dansk Mag. V, 226 meddelte Brev fra Malmos Raad til Hertug Kristian og i Virkeligheden støtter sig til samme Kilde, idet den som Hjemmel netop paabe- raaber sig Udsagn af Malmos og Kjøbenhavns Udsendinge paa Fredsmødet i Hamborg; men idet den er mere fuldstændig, udjævner den den Modsigelse, der hidtil har været mellem den katholske Beretning (den skibyske Kronike), ifølge hvilken Mogens Gøie og Erik Banner hemmelig unddrog sig (clam se subduxit), for ikke at blive nodte til at besegle Recessen af 3de Juli, og den protestantiske Beretning i Klageskriftet, ifølge hvilken disse Mænd forlode Herredagen

¹⁾ Afskriften har her «Macht». At Allens Rettelse er rigtig, fremgaar af N. dsk. Mag. V, 226.

²⁾ Jvfr. «Herredagen 1533» S. 392 (171) ff.

efter en bestemt udtalt Protest; thi begge Dele kan siges at have fundet Sted: først nedlægge de Indsigelse mod Flertallets Færd, og paa Grund af den derved vakte Forbitrelse forlade de saa hemmelig om Natten (eller Aftenen) Kjøbenhavn. Men forøvrigt maa det indrømmes, at denne nye malmøske Beretning end mere forøger Vanskelighederne ved at bestemme, naar og i hvad Anledning dette Brud egentlig skete. Atter her sættes det paany i Forbindelse med Kongesagen, skjønt baade Malmøs Brev og den skibyske Krønike lader det ske, fordi vedkommende Mænd ikke vilde besegle Recessen i Religionssagen. Dertil kommer, at Oluf Nielsen (Rosenkrans) netop har beseglet Recessen af 3die Juli, og han synes ubetinget at have deltaget i Herredagens Forhandlinger efter denne Dag lige til det sidste, siden han anføres blandt Hans Tavsens Dommere d. 14de Juli, hvorimod hans Segl allerede fattes under det første Brev af 18de Juni, hvori Kongevalgets Udsættelse omtales¹⁾. Har han altsaa deltaget i Opbruddet, maa dette være sket sent, og det maa da snarere antages at være sket i Anledning af Udstedelsen af det saakaldte «Enighedsbrev» d. 13 Juli; thi saa meget er vist, at Oluf Nielsen hverken var Lutheraner eller Tilhænger af Hertug Kristian; ellers havde man ikke betroet ham Lensmandsposten paa Nyborg, hvor Hertug Hans nu fik Bolig; men at han ikke har billiget Kongevalgets Udsættelse og forsaavidt kan have sluttet sig til Mogens Gøies Protest, er ikke utænkeligt. — Hvor stærk Bekymring Mogens Gøie forøvrigt nærede for, at de paa Herredagen tage kirkelige Bestemmelser skulde volde Uroligheder i Riget, og hvor meget han misbilligede Rigsraadets

---

¹⁾ Herredagen 1533, Tillægene 6, 17 og følg.; jvfr. S. 396 (175) og 431 (210) med Aum.

Overgreb mod Kronens Rettigheder, har han selv aflagt et smukt Vidnesbyrd om i det af C. F. Bricka i «Danske Samlinger» 2 R. II, 354—56 meddelte Brev.

Mærkelige ere ligeledes Beretningens Ytringer om, at Rigsraadet (tidligere) «havde velvillig valgt at antage» Hertug Hans til Konge, hvorved der utvivlsomt maa sigte til, hvad der var foregaaet i Aaret 1529; thi naar jeg tidligere har ytret Tvivl om Rigtigheden af Hvitfeldts Beretning om, at Rigsraadet paa en Herredag i Nyborg 1529 indgik «en Forskrivning» om Hertug Hanses Valg, fordi der ingen Herredag kunde paavises i Nyborg dette Aar, men Aaret forud, da Rigsraadet allerede havde opfordret Kongen til at sende sin Søn ind i Riget¹⁾, saa maa dertil bemærkes, at efter Kongebreve, jeg senere har haft Lejlighed til at se, opholdt Kong Frederik sig paa Nyborg Slot i det mindste fra den 27de April til den 25de Mai 1529, og at i det mindste flere Rigsraader have været om ham her, om der end maa-ske ikke er blevet holdt nogen egentlig Herredag, hvilket først skete senere om Sommeren i Kjøbenhavn. Kongens længere Ophold her paa Gjennemrejsen til Kjøbenhavn synes nemlig at have sin Grund i en farlig Sygdom; i det mindste berettes til Kristian den anden under 14 Juni d. A., at en Spejder havde bragt den Efterretning fra Danmark, at «Hertug» Frederik laa syg i Fyn og «var rørt» (af Slag), men nu var kommen sig og rejst til Kjøbenhavn med sin yngste Søn²⁾. Samtidig faar Kristiern 2 fra en helt anden Kant ligeledes den Efterretning, at «Hertug» Frederik havde taget sin yngste Søn med sig til Kjøbenhavn, hvor «Rigsraadet

¹⁾ «Herredagen 1533», S. 242 (21).

²⁾ Knud Nielsen Skriver til Kr. 2, dat: Suerindagen nest fore Witi et Modestj, 1529. Münchener-Saml. Nr. 2848 (Allens Exc. Nr. 53, n. 5, pag. 560).

endrægtelig havde hyldet og kaaret ham til deres Konge¹⁾. Kongens farlige Sygdom har vel saaledes atter bevæget Rigsraadet til at foretage Skridt til Fordel for Hertug Hans, og at denne virkelig med det samme blev i Danmark og fik sin egen Hofstat her i Riget, faa vi atter at vide gjennem Kristiern 2, hvem denne Efterretning i høj Grad lader til at have foruroliget. I et udateret Udkast med hans egen Haand til Regentinde Margrethe i Nederlandene, som maa være fra Begyndelsen af Aaret 1530, da Kongen atter gjorde sig Haab om Kejsersens Hjælp, ytrer han, «at de danske nu have kaaret Hertugen af Holstens 7aarige Søn til Konge og allerede indrettet ham en Hofstat i Danmark²⁾, og endnu tydeligere fremgaar det af en ligeledes udateret Skrivelse fra Kong Kristiern til Kejseren, men som er skrevet paa en Tid, da denne ventedes fra Italien til Tyskland, altsaa før Rigsdagen i Augsburg Juni 1530: «Fredericus superiori anno (altsaa 1529) obtinuit, ut filius ejus junior, septem natus annos, in futurum regem a Danis assumeretur, cui etiam filio status in Dania continuo est ordinatus³⁾». — Noget maa der altsaa være sket — det berettes baade af Kristiern 2 og Hvitfeld og bekræftes fra Kristian 3dies Side i den ovenfor meddelte Beretning —; men at det intet «endrægteligt» Valg har været, og at det, som Hvitfeld udtrykker sig,

¹⁾ Jørgen Hansens Breve til Kr. 2, dat. Campen 5 og 23 Juni 1529, Saml. til norske Folks Spr. og Hist. I, 550—52.

²⁾ «Aengemeret, die densken des hertogen van Holsten soen van sewen jaer oldt nu tot oeren Coninck geccoren hebben ende deme all reede een staet in Denemarken verordent». Afskr. fra Ark. i Haag i Allens Saml. Nr. 52, jvfr. Ny kgl. Saml. Nr. 604 b, Nr. 98 fol. — Hertug Hans var født 1521.

³⁾ Ny kgl. Saml. 604 b Nr. 108, fol.

«aldrig gik for sig af almindelig Stemme» og saaledes retslig ingen forbindende Kraft havde, er klart af de følgende Aars Begivenheder¹⁾.

---

¹⁾ Jvfr. Joh. Vezes Beretning om Stillingen i Danmark kort efter Frederik den 1stes Død, i Nordalb. Stud. II, 279 fgd. og hos Lanz, Staatspapiere 118 ff: (Fridericus filium) decem non omnino natum annos Danis tradidit suis ipsorum moribus instituendum et in spem regnorum alendum. Hic ab ipsis Danis in castro Copenhagen hucusque splendide educatus est. Nec tamen eum hactenus solito more solemniter in regem elegerunt. — At Hertug Hans havde sit Ophold paa Kjøbenhavn Slot og ikke, som Hvitfeld siger, paa Nyborg Slot, hvortil han først flyttedes 1533, fremgaar ogsaa af flere Breve fra 1531, hvori Befalingsmanden paa Slottet, Johan Urne, giver Kongen Efterretninger om Sønnen. (Geh. Ark. Dske Kong. Hist. Fasc. 12).